

Abdurrahman Sâmî Paşa'ya Ait Mensur Bir Letâif-Nâme

Abdurrahman Sâmî Paşa's Prose Letâif-Nâme

Nevin GÜMÜŞ*

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatında bir tür olan Letâif-nâmeler mizah ve hiciv unsurlarını havi, okuyanı eleştirel düşünceye sevk eden manzum ve mensur yazılardır.

Makalemizde değerlendirilen Sâmî Paşa'ya ait mensur Letâif-name de, hicvin ağır bastığı, nazik ve etkili bir üslubun kullanıldığı XIX. yüzyıla ait bir örnektir. Çalışmada ayrıca Sâmî Paşa'nın biyografisi, letâif-nâme ve nükte hakkında bilgilere de kısaca değinilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Abdurrahman Sâmî Paşa, Letâif-nâme, Nükte, Mensur, Münşî.

ABSTRACT

This article's subject is the prose text and a small letâif-nâme and this letâif-nâme written by Abdurrahman Sâmî Paşa who XIX. century Divan-poet and prose writer and novelist Sâmîpaşa-zâde Sezâî's father. Letâif-nâme is a kind of Classical Turkish Literature and contains elements of humor and satire, referring the reader to critical thinking, clever writings. Sâmî Paşa's Letâif-name of the prose, satire dominates, gentle, and effective use of a style of XIX. century is an example. In this study also briefly mentioned that Sami Paşa's biography and information about letâif-nâme and wit.

KEY WORDS

Abdurrahman Sâmî Paşa, Letâif-nâme, Wit, Prose, Writer.

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

“Osmanlı devri edebiyatı içinde edebî bir terim halini alarak kullanılması XVI. yüzyıldan sonraya” (Altunel, 2003: 27 / 110) tekabül eden latife sözlükte, “güldürücü, tuhaf ve güzel söz, şaka, mizah” (Ş. Sâmî, 1985: 792) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu konudaki eserler, muhtelif hacimlerde manzum ve mensur şekilde ve “güzel ve ince olmakla birlikte terbiye sınırları içerisinde” (Ş. Sâmî, 1985: 792) kalmak şartıyla oluşturulmuşlardır. Eski edebiyatımızda bu türe ait yazılar için ayrıca hezl, mizah, mutayebe, mülâtafa, ta’riz, tehzil, fıkra, nükte, nekre, şathiyat, suhriyye, hikâye gibi terimler de kullanılmıştır.

“Bunlardan latîfe’yi şaka, hezl ve mizahu gülmece ve alay, mutâyeye ile mülâtafa’yı şakalaşma, hecv’i yergi, ta’riz’i sataşma ve taşlama, tehzil’i alaya alma, gülünç hale getirme, şathiyat’ı da saçma sözler ile karşılayabiliriz. Yine eskiden kullanılan zem, şetm, kadh gibi kelimeler de vardır ki, bunlardan zem yerme ve kınama, ötekiler de sövme ile karşılanabilir.” (Levend, 1984: 151)

“Birer nükteye dayanan fıkralar ve latifeler (şakalar) anlatım bakımından hikaye, gülünçlük yönünden de gülmece karakteri taşır.” (Levend, 1984: 156) Muhteva itibarıyla “ya büyüklükten birinin hayatını ve karakterini canlandırır; ya topluluklardan birinin özelliklerini yansıtır; ya da hiçbir kişiye değinmeden insanoğlunun acınacak, gülünecek ruh halini, telaşlı durumunu belirtmiş olur.” (Levend, 1984: 156) Latifeler bu konuda yazılmış eserlerin içinde dağınık olarak yer aldığı gibi letâif, letâif-nâme adları altında müstakil olarak da toplanmışlardır. Ayrıca bu örnekte olduğu gibi mecmua tarzı eserler içerisinde de görülmektedirler. “Dîvan Edebiyatında letâif-nâme türünde verilen eserler kaynaklarda şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- Manzum latifeler: Bunlar latîfe veya hikâye başlığı altında yazılan küçük manzumelerdir. Dîvânlarda, mecmualarda ve bazı mesnevilerde rastlanıldığı gibi müstakil letâif-nâmeler şeklinde kaleme alındığı da görülmektedir.
- Mensur latifeler: Özellikle letâif mecmualarında bu tür eserlere çok rastlanmaktadır.
- Mektuplar:Şairlerce latîfe yollu yazılmış manzum ve mensur mektuplardır.
- Münazaralar: Bir olay veya latîfeyi münazara şeklinde mizahî hale getiren eserlerdir.

Türk Edebiyatında latîfe türünün ilk örneklerine, *Dîvânü lügât'it-Türk*, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut hikayelerinde rastlanılır. Osmanlı döneminde ise bir edebi terim olarak kullanılması XVI. yüzyıldan sonradır. Letâif-nâmeler oluşturuluşları itibarıyla te'lif ve derleme olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Türk Edebiyatında bilinen ilk te'lif letâif-nâme XV. yüzyılın sonunda, 1496'da Vahyî tarafından kaleme alınmıştır. Bunun yanında Hatiboğlu'nun kaleme aldığı (XIV-XV. y.y.) Letâif-nâme ile Lâmii Çelebi'nin derlemeye başlayıp oğlu Abdullah Çelebi tarafından tamamlanarak tertip edilen Letâif-nâmesi de birer derleme eser olarak edebiyat tarihi içinde yer almışlardır. Bunların dışında Zâtî'nin (öl. 1546) Letâif, Bursalı Cinânî'nin (öl.1595) III: Murad'ın emriyle hazırladığı Bedâiyü'l-âsâr, Fehim-i Kadîm'in (öl.1647) içinde seksenden fazla latîfenin bulunduğu Tercüme-i Letâyif-i Kümelîn, Münecimbaşı Ahmed Dede'nin (öl.1702) Ubeyd-i Zâkanî'nin risâle-i Dil-güşâ adlı eserinden çevirdiği Letâif-nâme ve Tokatlı Ebubekir Kânî'nin (öl.1792) Letâif adlı eserlerini bu türün dikkate değer eserleri içinde saymak mümkündür. Latîfe kelimesi, XIX. yüzyıldan itibaren fikra, nükte ve nekre gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmış, bu yüzyılın sonlarından itibaren ise fikarât/ fıkralar adı altında toplanmış ve kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Faik reşad'ın Gencine-i Letâif (İstanbul, 1299), ve Külliyyât-ı Letâif (İstanbul, 1315); Ahmed Fehmî'nin Letâif-i Fikarât (İstanbul, 1304) ve Mehmed Tevfik'in (Çaylak) Nevâdirü'Z-Zarâif (İstanbul, 1299) ve Letâif-i Nasreddin (İstanbul, 1299) adlı eserleri, adları zikredilecek ilk örneklerdendir." (Demirel, 2010:226)

Çalıştığımız metnin konusuyla daha fazla alakalı gördüğümüz nükte ise, "Dolaylı olarak anlaşılan ince ve derin anlam, bir sözden veya yazıdan çıkarılan ve bir işaretle anlaşılan şey; iyi düşünülmüş, ince anlamlı ve zarif söz" (Ş. Sâmî, 1985: 1000) olarak tarif edilmektedir. Nükte, "Eski Edebiyatımızda anlatım gücünden çok anlam inceliğine önem verilerek yapılan söz sanatları için kullanılır. Nüktelerin bir kısmı herkesin anlayabileceği kadar açık söylenir. Bazıları daha çok sanat kaygusu ile kapalı bırakılmıştır ki erbabı tarafından anlaşılır. Nükteli sözlere; mizah, hiciv, fıkra türünde verilen metinlerde daha çok rastlanır." (TDE Ans.,1990 : 92-93)

İncelediğimiz Letâif-nâme'nin yazarı Abdurrahman Sâmî Paşa¹, XIX. yüzyılın önemli devlet adamlarından olup birkaç dil bilen, kültürlü, Avrupa'da

¹ Abdurrahman Sâmî Paşa (Trapoliçe/ Mora 1792- İstanbul 1881): III. Ahmed devrinde ordu ile Mora'ya gitmiş, Trapoliçe'de tekke kurmuş bir aileye mensuptur. Mora isyanı sırasında babası şehid edildi ve aile esir düştü. Bâkî ve Hayrullah adlı kardeşleri esir kalmak şartı ile ailenin Mısır'a gitmesine izin verildi. Orada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın büyük alakası ile karşılandılar. Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Mora isyanını bastırmaya memur edildiğinde Sâmî Paşa da onunla birlikte gitti ve kardeşlerini kurtardı.25 yıl kadar Mısırda kaldı, Mora isyanının sebeplerini kaleme aldı, mükafat olarak Bulak matbaası müdürlüğüne getirildi.1831'de Mehmed Ali Paşa'nın başmuavini oldu. Ancak Abbas Paşa'nın hidivliği sırasında Mısır'dan uzaklaştırıldı(1849).Osmanlı Devleti hizmetine giren Sâmî Paşa Tırhala Mutasarrıflığı, Rumeli

bulunmuş garp ve şark medeniyetlerine vakıf, şiirle ve ilimle meşgul olmuş siyasî ve edebî bir şahsiyettir. Son Asır Türk Şairleri'nde, "Selâset-i beyâna mâlik ve tasavvufa mâil, mümtaz bir münşî idi. Üslûb-ı beyânıyla yeni bir çığır açmış ve salâh-ı lisân-ı Osmânîye hizmet etmiştir." (İnal, 2002: 2105) ifadeleri onun edebî yönüne dair değerlendirmelerdir. Ayrıca geniş bir ahabap çevresine sahip olan Sâmî Paşa, devrinde İstanbul'un sosyal hayatında da etkin bir isim olarak bilinir. "Edebî toplantıların yapıldığı, sosyal ve siyasî meselelerin tartışıldığı, Ahmed Vefik Paşa, Ziyâ Paşa, Ali Süûvî vb. zatların müdâvimleri arasında yer aldığı Taşkasap'ta aldığı konak ve Çamlıca'daki köşkü bu nevi toplantılara açık olmuştur." (TDE Ans., 1990: 451) Ayrıca, "Paşa ile birlikte Mısırlı pek çok aile İstanbul'a yerleşmiş, bu göç hadisesi İstanbul'un sosyal hayatında büyük bir değişiklik hatta büyük bir moda başlatmıştır. Bu aileler vasıtasıyla İstanbul'da alafranga bir hayat hüküm sürmeye başlamıştır. Cevdet Paşa Maruzât'ında bu durumu şiddetle tenkit ederek ...Elhasıl Mısır döküntüleri İstanbul ahalisinin ahlakını bozmağla devlet ve millete azim zararları dokundu" demektedir." (TDE Ans., 1990: 451)

Sâmî Paşa külfet ve nimetlerle geçen uzun bir ömür sürmüş, zihnî yorgunlukları bedenini hasta düşürmüştür. Son Asır Türk Şairleri'nde Vakıf gazetesini kaynak gösterilerek, "Şeyhü'l-üdebâ Sâmî (Paşa) seksen dokuz yaşında olduğu halde âzîm-i dâr-ı bekâ olmuştur." (İnal, 2002: 2113) bilgisi ile "velâdet tarihine göre vefâtında doksan bir yaşında idi." (İnal, 2002:2113) dipnotu onun ileri bir yaşta öldüğünü haber verir. Ölümü sebebiyle başta Abdülhak Hâmid olmak üzere pek çok ahababı manzume kaleme almıştır. (İnal, 2002:2113-2117) Hâmid manzumesinin iki bendinde, Sâmî Paşa'nın şairliği ve münşîliğini överken kendisine de çok şey kattığını belirtmektedir;

Şiir ü inşâdaki âsârı iyân Fazlı olmazsa da muhtâc-ı beyân
Söylerim ben yine giryân giryân Etmesünler o edîbi nisyân
İrtihâl eyledi Sâmî Paşa

Varsa telîfe bugün cür'etimiz Mektebindendir anın neş'etimiz
Yoksa yetmezdi buna rü'yetimiz Neylesün şimdi bizim hey'etimiz
İrtihâl eyledi Sâmî Paşa

(İbnülemin, 2002 :2113)

Müfettişliği; Trabzon, Vidin, Edirne, Girid valiliklerinde; Meclis-i Tanzimat üyeliğinde, Maarif nazırlığında, meclis-i vâlâ, meclis-i âliye, meclis-i âyan üyeliklerinde bulundu. Vefatında Sultan Mahmud haziresine defn edildi. (TDE Ans.,1990:450-451)

Sâmî Paşa'nın eserlerinden bazı mektuplarıyla şiirleri oğlu Ahmed Necip Paşa tarafından yayımlanmıştır. Divanından başka **Rumûzü'l- Hikem** (1870), **İnşâ-yı Sâmî** (1873) ve **Kışver-i Derûn** adlı eserleri vardır.

Vefatından önce kendisi hayat hikâyesini "Sergüzeşt-i Sâmî" adıyla yazmaya niyetlenmiş lakin başlangıçta kalmıştır. (TDE Ans.,1990:450-451). İsmail Hikmet Ertaylan, **Rumûzü'l- Hikem'den "hakîmâne ve mutasavvifâne; Kışver-i Derûn'dan ise "1312 (1894/1895) senesinde üdebâ-yı Arabdan Trablus-Şamlı Abdüllatif Efendi tarafından Arabîye tercüme ve tab edilen hikmet-i ahlâktan bâhis bir riâle"** olarak söz eder, ayrıca "matbu eş'ârı ile bir münşeâtı" bilgisini de verir.(Ertaylan, 2011:47)²

LETÂİF-NÂME

Abdurrahman Sâmî Paşa'nın letâif-nâmesi, 343 sayfa miktarındaki Münşe-at-ı Azîziyye fî Âsâr-ı Osmâniyye³ adlı mecmuada yer almaktadır. Mecmuada metne, "Müşârünileyh Çamlıca'da iken nâ-mîzâc olduğunda istifsâr-ı dâtıra gelmeyen e'azz-i aôibbâsından bir ôât tarafına sitem ve kinâye ve nâzî-müş'ir yazılan Leûâ'if-nâmedir." başlığı konulmuştur. Başlıkta geçen letâif-nâme ifadesine rağmen, metnin muhtevası "nükte" tanımına daha yakın durmaktadır. Zira Sâmî Paşa'nın kendi cümleleri içerisinde de bu ibare iki kez geçmektedir: "Zîrâ bîmâr olanıñ sözi sekteli olur ve ba'ean da nükteli olur. Bu ôâlde sektesine naðar-ı 'avf u 'âüfzet iôâle ve nüktesine cevâb-ı şâfi-i şefûat iôsânıyla ôüsn-i mu'âmele buyurmalarımı recâ iderim."

Ayrıca latife kelimesi tarihî seyri içerisinde "bu türün yeni bir hareket kazandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fıkra, nükte, nekre vb. kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır."(Altunel, 2003 : 27/ 110)

Muhteva İncelemesi

Bu küçük mensur letâif-nâmenin muhatabı belli olmayıp Paşa'nın aziz dostlarından birisi için kaleme alınmıştır. Geniş bir ahbap çevresine sahip Paşa, Çamlıca'da keyifsiz ve hasta⁴ olduğu bir dönemde ziyaretine gelmeyen eski bir dostuna sitem, iğneleme ve nazlanma duygusuyla latife yollu hassasiyetini iletmiştir.

² Aynı bilgiler Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, s.240'da da yer almaktadır.

³ Münşe-at-ı Azîziyye fî Âsâr-ı Osmâniyye, (haz. el Hac Nuri Efendi), Kayseri Râşid Efendi Ktp., No:1353, Vezirhanı Matbaası, İst. 1289, s.113-114.

⁴ Mübtela olduğu zatürreden kurtulamayarak 1881'de vefat etti. (İbnülemin, 2002:2112) cümlesinden hastalığını öğrenmekteyiz.

Letâif-nâme’de ince hiciv öğeleri bulunmakla birlikte mizah öğeleri kullanılmamıştır. “Mizahın temel dinamiğinin eleştirel düşünce olduğu...”(Özdemir, 2010:29) fikrini onaylayan metinde, yazar bu eleştirilerini “hastalık münasebetiyle ziyarete gelmeyen bir dosta sitem” konusuna uygun seçilmiş tenasüplü kelimeler ve bu yöne çağrışım yaptırın telmihler ile dinî muhtevalı Arapça ibare iktibaslarının da ilavesiyle kurgulamıştır. Sâmi Paşa’nın meramını anlatırken başvurduğu mübalağa sanatı burada önemli bir işleve sahiptir. Tiyatrodaki, ‘dram ya da trajedi biraz daha ötelenirse komedi olur’, kuralını metinde bu sanat üstlenmektedir. Konu, mübalağanın gulûv derecesinde abartılarak ötelenmekte ve ortaya ‘bir hastanın mizahî sitemi’ çıkmaktadır.

Sâmi Paşa, önce yalnızlık ve hastalığın verdiği hassasiyetle halet-i rûhiyesini aktarır. ‘Dağ başlarında yalnızlığa terk edilmiş, yorgunluk içinde elemelerden hissesini almış ve bağı yırtık, yaralı’ bir hâldedir. Dostunun ziyareti bu yaraya çare olmak kadar değerli iken gerçekleşmemiştir. Bu durumun tek bir mazereti olabilir: Kıyametin kopmuş olması!

El- Hakkâ sûresi 13, 14 ve 15; Tekvîr sûresi 1, 2 ve 3 ile İnfitâr sûresi 1 ve 2. âyet-i kerîmelerine telmîhan, “Bu nasıl bir tavır ve hâldir, nasıl bir kıyâmet kargaşasıdır? Acaba gökyüzünün yarılma vakti mi geldi? Benim nefsim benim nefsim, denecek zaman mı geldi? Felekler parça parça olup döküldü mü? Yıldızlar ve zemin temelinden mi söküldü? Varlık topar mı düdüldü?” ki, sen gelmedin, mübalağalı ifadeleriyle istifham sanatının imkanlarından yararlanarak heyecanını soru kalıplarına dökmüştür.

Paşa hastalığın ‘küçük kıyamet⁵’ denilen ölümü çağrıştırması sebebiyle de yine akıllara kıyameti düşürür. Bir anda İlâhî bir ilhamın gelerek “Ben kalpleri benim için kırılmış olanların yanındayım” keremini ihtarı, sarsılıp gaflet uykusundan irkilerek uyanmak ve Allah’a sığınmak, O’ndan başkasına minnet edilmeyeceğini anlamak, huzura ve sıhhate kavuşmak, diğer ziyaretçiler ve onların Paşa’nın hastalığı üzerindeki iyileştirici etkileri, dostunun gelmeşiinin fetvalık bir meseleye dönüşmesi ve yarınlar bırakılması, yine de durumuna şükretmesi, yaşlılığın elverdiği ölçüde iyi hissetmesi, artık kalem oynatmayacağını söyleyip nükteli sözlerine bağışlanma ve esirgeme istemesi ile ince anlamlı sözlerinin

⁵ Küçük kıyâmet (ölüm) ile başlayan ve büyük kıyâmet’e kadar süren dönem Kabir Hayatı ya da Berzah olarak adlandırılır. Kabir Hayatı içinde Münker ve Nekir adlı meleklerin sorgusu ve ölünün mü’min ya da kâfir oluşuna göre mutluluk ya da azab vardır. Kabir Hayatı’na ilişkin bir hadisinde Hz. Peygamber (s.a.s) kabri ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da Cehennem çukurlarından bir çukur olarak nitelemiştir (Tirmizî, Kıyâmet, 26); www.sorularlaislamiyet.com, 06. 06. 2011.

şefkatle karşılanması talebi ve bunların ince nüktelerle ifadesi, Paşa'nın zarif ve etkili üslubuyla aktarılmıştır. Sözlerinin sonunda istediği genel af talebi; latife-nin ardındaki hicve, elverişli ve hoşgörülü bir ortam yaratma çabasıdır.

Letâif-nâme, klasik nesrin üslup tabakalarının oluşmasında sosyal tabaka ve mesleğin belirleyici rolüne de bir örnektir. Paşa'nın dili kullanma ve konuyu ifade ediş tarzı, Batı retorığının "aydın üslubu" adlandırmasına karşılık gelmektedir. Sâmi Paşa'nın üslubunu, ifadenin psiko-fizyolojik kaynaklarına göre değerlendirdiğimizde; mizaç üslubu, yaş üslubu, hasta üslubu gibi adlandırmalarla metnin duygusal dokusundan söz edebiliriz.

Şekil İncelemesi

Sâmi Paşa'nın Letâif-nâme'sinde, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara çokça yer verilmiş, her cümlesinde seci' yapılmış, sanat yapma kaygısı taşıyan bir süslü nesir (üslûb-ı müzeyyen) örneğidir. Letâif-nâme'de kelimeler kullanım sıklığı bakımından Arapça, Türkçe ve Farsça sıralamasıyla yer almaktadır. Metinde fikir ve duygu aktarımı Arapça ve Farsça kelimelerle yapılırken çoğu fiil, bağlaç ve eklerde Türkçe kelimelerin seçildiği görülmektedir. Ayrıca ve, ile, ki bağlaçları kullanılarak Osmanlı nesrinin 'eklemeli üslubu' yanında 'fiil üslubu'nun kullanıldığından da söz edebiliriz. Metinde, 'anlatıcı' Paşa'nın kendisi olduğu için 'birinci şahıs' hakim kılınmıştır.

Letâif-nâme'nin baştan sona müsecca bir metin olması cümleleri ritmik ve ölçülü kılmaktadır. Paşa, müsecca nesriyle aruzun sesini duyurmakla kalmamış iletmek istediği duygunun, tesir gücünü de arttırmıştır. Müellif kullandığı süslü dille metne; dilin bir anlatım aracı olması dışındaki diğer görevlerinden 'estetik fonksiyonu'nu da yüklemiştir.

Tabloda görüldüğü üzere yazar, Türkçe ve Farsça kelimelerde vezin olmakla birlikte bunlarla da ahenk arayışı yoluna gitmiştir;

SECİ'Lİ KELİMELELER	KULLANILAN SECİ' TÜRLERİ		
	Yapısına göre	Yer ve işlevine göre	Redif alışına göre
matrûh, mecrûh	mütevâzî	mukayyed	gayr-i mefruk
sorulmaz mı, urulmaz mı	mütevâzî	mukayyed	mefruk
seng mi oldu, teng mi oldu	murassa	mukayyed	mefruk

hâletdir, kıyâmetdir	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
âsmân mı geldi, zamân mı geldi	murassa	mukayyed	mefruk
söküldü mü, döküldü mü, dürüldü mü	mütevâzî	mukayyed	mefruk
melâldir, muhaldir	mütevâzî	mukayyed	mefruk
lâl idim, belbâl idim	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
guyûb, kulûb		mukayyed	gayr-i mefruk
endâm, menâm	mutarraḫ	mukayyed	gayr-i mefruk
cân irişdi, sübhân irişdi	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
ebsâr itdim, intizâr itdim		mukayyed	mefruk
hakâyık göründü, dakâyık göründü	mütevâzî	mukayyed	mefruk
bakdım, akdım	mütevâzî	mukayyed	gayr-i mefruk
âgâh oldum, intibâh oldum	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
Gördüm ki cihân o cihân imiş, bildim ki zamân o zamân, pür-emn ü emân, âsûde vü 'umrân imiş.	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
Yârân u hudâvendigânım geldi, ihvânu muhibbânım geldi.	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
reyyân oldum, şâdmân oldum	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
Cânım râhatlandı, nezârım sıhhatlendi	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
ter-zebân oldum, handân oldum	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
tebeddül itdi, tecemmül itdi, tahavvül itdi	murassa	mukayyed	mefruk
lâyık, râyık	murassa	mukayyed	gayr-i mefruk
ayıramadım, kayıramadım	murassa	mukayyed	mefruk
bîzâr oldum, efkâr oldum	mutarraḫ	mukayyed	mefruk

istiftâya kaldı, vefâya kaldı, devâyâ kaldı	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
fetvâyâ kalsun, ferdâyâ kalsun	mütevâzî	mukayyed	mefruk
remîmdir, kadimdir	mütevâzî	mukayyed	mefruk
ezhâr, esmâr	mütevâzî	mukayyed	gayr-i mefruk
âb, tâb	mutarraḫ	mukayyed	gayr-i mefruk
şehbâz, lâne-sâz, i'zâz olur mu, ser-firâz olur mu	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
Kâbil değildir, mâil değildir	mutarraḫ	mukayyed	mefruk
sekteli olur, nükteli olur	mütevâzî	mukayyed	mefruk
sektesine, nüktesine	mütevâzî	mukayyed	mefruk
İhâle, mu'âmele	mutarraḫ	mukayyed	gayr-i mefruk
recâ iderim, ilticâ iderim	mutarraḫ	mukayyed	mefruk

Metin

Müşârinileyh Çamlıca'da iken nâ-mîzâc olduğunda istifsâr-ı hâtıra gelmeyen e'azz-i ahibbâsından bir zât tarafına sitem ve kinâye ve nâzî-müş'ir yazılan Letâ'if-nâmedir.

Ser-i kuhsâr-ı tenhâyîde matrûḫ ve sihâm-âlâm-ı ḥestegî ile mecrûḫ olan yâr-ı kadîm-i sîne-fikârîñ ḥâtırî şorulmaz mı? Zaḥmına merhem urulmaz mı? Diller taḥaccür idüp seng mi oldu? Meydân-ı vefâ teng mi oldu? Bu ne tavr u ḥâletdir, hengâme-i kıyâmetdir? Âyâ dem-i şakḫ-ı âsmân mı geldi? “Nefsî nefsi” dinecek zamân mı geldi? Felekler pâre pâre olup döküldü mü? Bîḫ-ı zemîn ü sitâregân söküldü mü? Tomâr-ı hestî dürüldü mü? Bu ne ḥâl-i pür-melâldir, bunu añlamak muḥâldir. Ḥayretler ile dem-beste ve lâl idim, âgaşte-i belbâl idim. Nâgâh hâtif-i sürâdiḫ-şikâf-ı guyûb انا عند منكسرة القلوب 6keremini iḥtâr idicek tezelzül-endâm ile mütenebbe-menâm-ı gaflet olup uyandım.

Raḥmânımı andım, imdâd-ı cünûd-ı cân irişdi, nefḫa-i sırr-ı sübhân irişdi. Terk-i reh-i ebşâr itdim ise sedd-i der-i intizâr itdim. A'yân-ı başâ'ir açdım şahrâ-yı ḫaḫâyıḫ görüldü, şehrah-ı daḫâyıḫ görüldü. Âfâḫ u ekvâna baḫdım, cûlar gibi aḫdım. el-Minnetü Lillah âgâh oldum, mazhar-ı nûr-ı intibâh oldum. Gördüm ki cihân o cihân imiş, bildim ki zamân o zamân, pür-emn ü emân, âsûde vü 'umrân imiş.

⁶ Ben kalpleri benim için kırılmış olanların yanındayım, (Kudsî Hadis), Zebîdî, İthâfî's-sâde, VI/290.

Yârân u hudâvendigânım geldi, ihvân u muhibbânım geldi. Feyz-i şohbetleriyle reyyân oldum, lûtf-ı iltifâtlarıyla şâdmân oldum. Dil ü cânım râhatlandı, cism-i nezârım şihhatlendi. Şükr ü senâlarla ter-zebân oldum, şubh-ı vuşlat gibi handân oldum. Fikr-i sâbık tebeddül itdi, me'âni-i diger tecemmül itdi, gönül amma tahavvül itdi.

Zirâ bu me'ânî ve hâlât arasında yâr-ı vefâ-fersâ-yı nâ-pâydarımıñ ibrâz-ı 'özüne lâyıq bir ma'nâ-yı râyık ayıramadım hayfâ kayıramadım. Bu te'essüfle bîzâr oldum, magmûr-ı efkâr oldum. Mes'ele istiftâya kaldı, cevâb vefâya kaldı, bulunmaz devâyâ kaldı. Mes'ele fetvâya kılsun, cevâbı ferdâyâ kılsun.

Hamdülillah nesîm-refref-i murğ-ı âfiyet henüz ağşân-ı 'urûk u şerâyine şihhat ü 'âfiyet virmektedir. Fağat sâk-ı devhâ-i beden kürûr-ı mevâsim-i dehr ile remîmdir çünki kadîmdir. Pes çürümüş ve ezhâr u eşmârdan kalub kurumuş bir şecer-i bî-semer efnânına şebbâz-ı 'ankâ-şikâr-ı devlet lâne-sâz-ı i'zâz olur mu? Olsa da şecere-i bî-âb u tâb le'âfet-i ez-ser-i nevfir ü tâb-ı tarâvetle ser-firâz olur mu? ⁷واليه المرجع والمآب Artık kilk ü enâmîl bundan ziyâde imlâyâ kâbil değildir, gönül de mâil değildir. Zirâ bîmâr olanıñ sözi sekteli olur ve ba'zan da nükteli olur. Bu hâlde sektesine nazâr-ı 'avf u 'âtfet ihâlâ ve nüktesine cevâb-ı şâfi-i şefkât ihşânıyla hüsn-i mu'âmele buyurmalarını recâ iderim. ⁸ومنه العفو والغفران وهو المستعان

Sonuç

Abdurrahman Sâmî Paşa tarafından telif edilmiş mensur letâif-nâme; onun sitem, iğneleme ve nazlanma duygusuyla hassasiyetini ilettiği tebessüm mizahı özelliğinde bir metindir. Sâmî Paşa'nın mizahı; bilgi ve kültürel birikimine uygun teferruatlı dili, zengin iç kafiyesi ve meramını ifadede seviyeli üslubu ile Osmanlı dönemi Türk mizahının estetik örneklerine ilavedir. Paşa, metinde dinî konulu telmih ve iktibaslar ile mübalağa, istifham ve kinaye sanatlarını kullanarak muhataba söyleyecek söz bırakmamaktadır. Yazar muhatabın dikkatini hatıralara, değerlere, düşüncelere ve inançlara odaklayarak güldürmekten ziyade hisse çıkartılması niyetindedir. İletmek istediği meramı tebliğde güçlük yaşamayan üslubu ile Paşa, hedefine isabetle ulaştığı düşüncesini uyandırmaktadır.

Sâmî Paşa'nın mizahı, Osmanlı kültürü kaynaklıdır. Gerek kullandığı dil ve imgeler gerekse eleştirisini yaptığı konu bu tarihî birikimin mizah anlayışına aittir.

⁷ Dönülecek yer ancak Hz. Allah'tır.

⁸ Avf ve mağfiret onandır o sığınacak melcedir yani müsteandır.

Letâif-nâme, bir mizah-hiciv tarzı metin olmakla birlikte yazarın biyografisine ait bilgi barındırması itibarıyla da değerlidir. Metin, bilhassa yazarın kişilik ve mizaç özelliklerine ışık tutmaktadır. ©

EK:

مشار اليه جامليجه ده ايكن نا مزاج اولديغنده استفسار خاطره كلمين اعزاحباسندان بر ذات طرفنه ستم و كنايه و نازی مشعر يازيلان لطانفنامه در

سر كهسار تنهائيه مطروح و سهام آلام خستكي ايله مجروح اولان يار قديم سيئه فكارگ خاطرې صورلمز مي زخمه مرهم اورلمز مي دللر تحجر ايدوب سنكمي اولدى ميدان وفا تنكمي اولدى بو نه طور و حالندر هنكامه قيامتدر ايا دم شق آسمانمي كلدى نفسى دينه جك زمانمي كلدى فلكلر پاره پاره اولوب دوكلديمي بيخ زمين و ستاركان سوكلديمي طومار هستي دورلديمي بو نه حال پر ملالدر بوني اكلمق محالدر حيرتلايله دمبسته و لال ايدم اغشته بلبال ايدم ناكاه هاتف سردقشكاف غيوب اناعدن منكسرة القلوب كرمي اخطار ايدجك تزلزل اندام ايله متنبه منام غفلت اولوب اوياندم رحمانمي آندم امداد جنود جان ايرشدى نفخه سر سبحان ايرشدى ترك ره ابصار ايتدم سد در انتظار ايتدم اعيان بصائر آچدم صحراي حقايق كورندى شهراه دقايق كورندى آفاق و اكوانه باقدم جولر كبي اقدم المنه لله آگاه اولدم مظهرنور انتباه اولدم كوردمكه جهان او جهان ايمش بيلدمكه زمان او زمان ايمش پر امن و امان ايمش آسوده و عمران ايمش ياران و خداوندكانم كلدى اخوان و محبانم كلدى فيض صحبتلايله ريبيان اولدم لطف التفاتلايله شادمان اولدم دل و جانم راحتاندى جسم نزارم صحتلندى شكر و ثنلالره تر زبان اولدم صبح و صلت كبي خندان اولدم فكر سابق تبدل ايتدى معاني ديكر تجمل ايتدى كوگل اما تحول ايتدى زيرا بو معاني و حالات اراسنده يار وفا فرساي ناپايدامك ابراز عذرينه لايق بر معنای رايق آيره مدم حيفا قليره مدم بو تأسفله بيزار اولدم مغمور افكار اولدم مسئله استفتايه قالدی جواب و فايه قالدی بولنمز دوايه قالدی مسئله فتوايه قالسون جوابی فردايه قالسون حمدالله نسيم رفرف مرغ عافيت هنوز اغصان عروق و شرايينه صحت و عافيت ويرمكده در فقط ساق دوهه بدن كرور موسم دهر ايله رميمدر چونكه قديمدر پس چوريمش و از هار و اثماردن قالبور قوريمش بر شجر بيثمر افناننه شهپاز عنقا شكار دولت لانه ساز اعزاز اولور مي اولسه ده شجره بي آب و تاب لطافت از سر نوfer و تاب طراوتله سر فراز اولور مي واليه المرجع والمأب آرتق كلک و انامل بوندن زياده املايه قابل دكلدر كوكده مائل دكلدر زيرا بيمار اوله نك سوزى سكتلى اولور و بعضانده نكته لى اولور بو حالده سكته سنه نظر عوف و عاطفت احاله و نكته سنه جواب شافى شفقت احسانيله حسن معامله بيورملرينى رجا ايدرم خاکپايه التجا ايدرم ومنه العفو والغفران و هوالمستعان

KAYNAKLAR

- ALTUNEL, İbrahim (2003), “ Latife.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara.
- BURSALI Mehmed Tahir (2000), *Osmanlı Müellifleri I-II-III*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- DEMİREL, Şener (2010), “Eski Türk Edebiyatında letâifnameler ve Bir Yazma Eserin Der-Kenarındaki Latifeler”, *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu 15-16 Mayıs 2009*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, no:3, Adıyaman.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (2011), *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (2002), *Son Asır Türk Şairleri*, (haz. İbrahim Baştuğ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., I. Baskı, Ankara 2002.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984), *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Basımevi, C.1, Ankara.
- Münşeat-ı Azîziyye fî Âsâr-ı Osmâniye* (1289), (haz. el Hac Nuri Efendi), Kayseri Râşid Efendi Ktp., No:1353, Vezirhanı Matbaası, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Nebi (2010), “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca”, *Millî Folklor*, Yıl 22, Sayı 87, Ankara.
- SÂMÎ Abdurrahman Paşa (1990), *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, C.7, İstanbul.
- “Sâmi Paşa (Abdurrahman)” (1994), *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, C.17, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul.
- www.sorularlaislamiyet.com, 06. 06.2011.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1985), *Kâmus-ı Türkî*, Tercüman Yayınları, C.2, İstanbul.
- ZEBÎDÎ, *İthâfî's-sâde*, VI/290.